

Kommunernas fattigvård och finanser

1874-1917

Ett socialhistoriskt källmaterial i kritisk belysning

1. Inledning

I svensk historisk forskning har man under senare tid sett tendenser, som alla bidrar att aktualisera frågan om tillförlitligheten hos 1800- och 1900-talens officiella statistikproduktion i Sverige. Ämnesvalet faller i stigande utsträckning på det senaste seklets historia, socialhistoriska och ekonomiskhistoriska aspekter bearbetas alltmer, och därmed följer en ökande benägenhet att använda forskningsmetoder, som bygger på statistisk bearbetning av massiakttagelser. En tekniskt (databehandlingsmaskiner) och matematiskt avancerad forskningsmetodik har efterlysts som komplement till det hävdvunna arbetssättet inom historievetenskapen; termen »historiometri» har lanserats som beteckning för historiskt-matematisk analys av statistiska data rörande det förflutna.

De välkända publikationsserierna *Bidrag till Sveriges officiella statistik*, som berör förhållanden 1851-1917, dess fortsättning *Sveriges officiella statistik*, samt *Statistiska meddelanden* och mångfalden av regelbundet utkommande, fristående berättelser om verksamheten inom olika statliga verks kompetensområden liksom den betydande statistikproduktion, som under 1800- och 1900-talen framlades i statliga kommittébetänkanden, redovisar ett väldigt, ofta mycket finfördelat statistiskt material från olika områden av samhällslivet.¹ Det avser

¹ Förteckningar över officiella statistikpublikationer i Statistiksakkunnigas betänkande. Statens offentliga utredningar 1922: 15 (Sthlm 1922) s. 3 ff (intill 1

att direkt svara på en mängd frågor, och synes också ge möjlighet att skaffa fram ytterligare mängder av information genom olika slags kombinationer och statistiska bearbetningar av de redan presenterade data. Den nödvändiga och omfattande uppgiften att söka fastställa hur dessa statistiska data förhåller sig till den verklighet de vill beskriva, har också angripits av forskningen.² Föreliggande uppsats avser att ge några synpunkter på en gren av den svenska officiella statistiken, som hittills icke varit föremål för källkritisk genomarbetning – fattigvårdsstatistiken för åren 1874–1917.

Fattigvården i Sverige reglerades under åren 1871–1918 av 1871 års fattigvårdsförordning. Den som vill undersöka hur fattigvården fungerade under denna period, har ett stort, lätt-tillgängligt och till synes mycket värdefullt statistiskt material att ösa ur.

För åren 1874–1917 lämnar Statistiska centralbyrån en årsstatistik i serien *Bidrag till Sveriges officiella statistik, Kommu-*

---

juli 1921 utkomna seriepublikationer) samt i Officiella statistiska publikationer, utgivna intill den 10 oktober 1963 (Sthlm 1964). Uppgifter om de officiella utredningarnas statistikinhåll i E. THYSELIOUS, Förteckning öfver komitébetänkanden afgifna under åren 1809–1894 (I) (Sthlm 1896), II 1895–1903 (Sthlm 1904) samt i detta arbetes fortsättning Förteckning öfver statliga utredningar 1904–1945 utgiven av Riksdagsbiblioteket (Norrköping 1953).

² Allmänt om den officiella svenska statistikproduktionen inkl. vissa källkritiska synpunkter i Statistiska kommitténs betänkande 1–4 (Sthlm 1906–1910) och i Statistiksakkunnigas betänkande. Statens offentliga utredningar 1922: 15 (Sthlm 1922). Om kritiska synpunkter på statistikens källvärde, se t.ex. E. THYSELIOUS, Förteckning öfver komitébetänkanden (I) (Sthlm 1896) s. 553 (bergverksstatistiken), II (Sthlm 1904) s. 41, 195 (handel, sjöfart), Svensk trävaruexport under hundra år . . . utgiven av E. SÖDERLUND (Sthlm 1951) s. 21 ff (trävaruexport), F. LÄGNERT, Veteodlingen i södra och mellersta Sverige (Lund 1949), Bilaga II, G. FRIDLIZIUS, Swedish Corn Export in the Free Trade Era (Lund 1957) samt J. SVENSSON, Jordbruk och depression 1870–1900 (Lund 1965) (jordbruk), L. JÖRBERG, Growth and fluctuations of Swedish Industry 1869–1912 (Lund 1961) (industri) samt P. HULTQVIST, Försvar och skatter (Gbg 1955) (taxeringsuppgifter).

nernas fattigvård och finanser (i fortsättningen citerad *KFoF*).³ Den ger siffror för hela riket, för landsbygd och städer särskilt, för länen och i vissa avseenden för varje kommun rörande fattigvårdens omfattning och arbetssätt.

Den lämnar uppgifter om understödstagarnas antal, deras fördelning på fullt och delvis försörjda samt deras fördelning efter kön, ålder (vuxna och barn) och civilstånd.

Vidare ger den upplysning om deras fördelning på olika understöds- och vårdformer samt om kostnaderna per understödstagare.

Slutligen innehåller statistiken uppgifter om kommunernas kostnader för fattigvården, redovisade tillsammans med bl.a. siffror för kommunernas samtliga inkomster och utgifter.⁴

³ För åren före 1874 ger Kungl. Maj:ts Befallningshavandes femårsberättelser uppgifter om antalet understödstagare länsvis, uppdelade på män, kvinnor och barn, på fullt och delvis försörjda, på personer vårdade »i fattighus» och »på annat sätt» vårdade. Se härom Bidrag t. Sveriges off. stat. K. Maj:ts Befallningshavandes femårsberättelser. Sammandrag 1866-1870 s. 88 ff, s. XXVIII f; Sammandrag 1871-1875 s. 67 ff, 97. - De 1860 och därefter vart tionde år återkommande folkräkningarnas yrkesuppgifter upptog också en kategori »fattiga, arbets- och hospitalshjon», senare kallade »understödstagare»; för åren 1860-1900 tryckta i Bidrag till Sveriges off. stat. Folkmängden och dess förändringar 1860, 1870 etc., därefter i serien Sveriges officiella statistik. Folkräkningen ... 1910, Folkräkningen ... 1920.

⁴ Vid sidan av Centralbyråns årsstatistik finns viss fattigvårdsstatistik i några kommittébetänkanden rörande den svenska socialpolitiken. - I anslutning till S. A. Hedins socialförsäkringsmotion 1884 tillsattes detta år *Arbetareförsäkringskommittén* (1884-1889). I ett av sina betänkanden redovisade den en undersökning av de fullt försörjda understödstagarnas antal, köns-, ålders- och civilståndsfördelning år 1885. Arbetareförsäkringskommitténs betänkande III. Statistiska undersökningar 5 (1889). Fullt försörjda fattighjon, fördelade efter civilstånd, ålder, yrke m.m. - *Ålderdomsförsäkringskommittén* (1907-1915) gjorde en stor undersökning om de ekonomiska förhållandena för befolkningen över 60 års ålder, tryckt 1912: den avsåg åren 1907 och 1908 och ger bl.a. siffror på det antal personer i denna åldersgrupp, som fick understöd av fattigvården, gruppens fördelning på kön, åldersgrupper och civilstånd, samt understödets storlek för vissa kategorier av fattigvårdsklientelet. Ålderdomsförsäkringskommittén II. Kostnadsberäkningar (1912) s. 51 ff; IV. Statistiska utredningar utförda av HUGO BURSTRÖM (1912). - Slutligen samlade *Fattigvårdslagstiftningskommittén* (1910-1922), som drog upp riklinjerna för 1918 års nya fattigvårdslag, in ett

Här har man ett statistiskt material tillgängligt, som tycks tillåta många socialhistoriskt intressanta slutsatser. Det borde ge underlag för t.ex. detaljerade jämförelser i fråga om fattigvårdens omfattning, dess former och dess kostnader mellan olika regionala enheter vid samma tidpunkter. Det tycks också göra det möjligt att anställa jämförelser i tidsled, att urskilja och jämföra utvecklingstendenser på fattigvårdens område inom dessa olika regionala enheter under de decennier statistiken omfattar.

Innan statistiken används i sådana syften, måste den underkastas en kritisk granskning. Med vilken noggrannhet beskriver den verkligheten? Den följande undersökningen, som avser att ge underlag för en sådan bedömning, disponeras i tre huvudavsnitt, svarande mot de tre grupperna i redogörelsen för statistikens innehåll ovan.

2. *Understödstagarnas antal*

Några sifferserier ur årsstatistiken ger en föreställning om storleksordningen av de huvudkategorier understödstagare, som den ger uppgifter om. De återges i följande två tabeller. I avslutning till dessa avbildas de två blankettyper som användes 1874–1887 resp. från och med 1888 för fattigvårdssamhällellenas primäruppgifter till Statistiska centralbyrån.¹

Hur förhåller sig de uppgifter i årsstatistiken, som de två tabellerna ger exempel på, till den verklighet de beskriver? Innan den frågan tas upp till behandling, är det lämpligt att ställa problemet, vilka frågor en kommunal fattigvårdsstatistik av

---

mycket detaljerat siffermaterial om bl.a. fattigvårdsklienteletets fördelning, sammanställt efter samma grunder. Det avsåg förhållandena år 1907. Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen. Del III. Statistiska undersökningar . . . utförda af THEOFIL ANDERSSON (1915).

¹ Exemplar av de två blankettyperna bilagda Kungl. Statistiska Tabellkommissionens protokoll för den 24 november 1888. Kungl. Stat. Centralbyråns arkiv, Stockholm.

denna typ kan ge svar på, om dess uppgifter korrekt återger den verklighet, som de gör anspråk på att beskriva.

Det är för det första självklart, att en kommunal fattigvårdsstatistik inte kan vara något mått på den totala sociala hjälpverksamheten i kommunen. Mycken fattigdom lindrades genom mer eller mindre organiserad enskild välgörenhet. Denna hjälpverksamhet samt i vissa fall enskilda donationer, tillkomna just i det syftet, avlastade en stor del av de uppgifter, som annars kommunens fattigvård hade fått ta på sig. Detta slags hjälp kom inte till synes i centralbyråns statistik.

Statistiken kan självfallet heller inte vara något mått på fattigvårdsbehovet. Fler understödstagare, större kommunala fattigvårdsutgifter per capita i en kommun än i en annan behöver inte bero på att behovet var större i den förra än i den senare: det kan också vara så, att resurserna var större i den förra eller generositeten hos de beviljande myndigheterna större. Den förra kunde också ha mindre tillgång till donationsmedel eller ha mindre privat hjälpverksamhet. Vidare bragtes inte alla fattigvårdsbehov till de kommunala myndigheternas kännedom – skräcken för att bli beroende av fattigvården var mycket stark i många kretsar.

Lika självklart är, att den kommunala fattigvårdsstatistiken inte kan mäta generositeten mot de fattiga, benägenheten att ge mer eller mindre i förhållande till de tillgängliga resurserna. Detta är en följd av det föregående resonemanget: man kan inte urskilja generositeten från de övriga variabla faktorerna: resursernas olikhet, fattigvårdsbehovets lokala variationer, den privata hjälpverksamhetens inverkan, varierande benägenhet hos de hjälpbehövande att ge sitt hjälpbehov tillkänna.

Man kommer så över till frågan om sanningsvärdet hos det siffermaterial, som här presenterats i urval i tabellerna s. 252-53.²

² Femårsberättelsernas och folkräkningarnas fattigvårdsstatistik kan inte användas för kontroll av centralbyråns årsstatistik. Beträffande femårsberättelser-

Antal understödstagare 1875–1915

År	Understöds- tagare: barn under 15 år, direkt under- stödda	Understödstagare: vuxna och dem tillhörande barn									Summa understöds- tagare
		Ogifta			Gifta			Änkl., änkor, frångilda			
		Män	Kvin- nor	Tillhör. barn	Män	Kvin- nor	Tillhör. barn	Män	Kvin- nor	Tillhör. barn	
<i>Landsbygden:</i>											
1875	25 906	7 690	17 428	5 351	12 158	12 453	13 024	9 086	33 313	16 100	152 509
1880	22 517	8 293	19 450	7 562	14 186	14 658	19 702	9 460	34 152	19 552	169 532
1885	21 181	8 720	20 457	8 021	14 336	14 702	17 992	9 244	34 222	18 798	167 673
1890	19 638	9 612	21 661	7 828	15 249	15 514	17 932	9 955	35 116	19 339	171 844
1895	18 535	9 879	22 024	7 639	15 240	15 558	17 456	10 138	35 069	18 610	170 148
1900	16 906	10 137	21 708	6 931	13 977	14 308	14 739	10 016	33 289	15 794	157 805
1905	16 257	10 715	21 509	6 434	13 426	13 699	15 550	10 078	32 212	15 267	155 147
1910	15 101	11 402	20 882	5 768	12 456	12 842	15 054	9 599	30 024	12 878	146 006
1915	15 945	12 449	21 201	5 932	12 748	13 185	17 669	9 397	28 636	12 754	149 916
<i>Samtliga städer och köpingar:</i>											
1875	7 020	3 558	5 946	1 652	2 507	2 372	4 005	1 305	7 868	5 051	41 284
1880	7 537	4 135	6 721	2 034	3 692	3 531	6 523	1 667	8 539	5 621	50 000
1885	8 647	4 279	7 561	2 020	4 131	3 944	6 838	1 663	9 530	5 625	54 238
1890	10 246	4 654	8 684	2 509	5 977	5 634	11 387	2 128	11 410	6 640	69 269
1895	8 242	5 113	9 833	3 627	7 849	8 767	17 763	2 720	13 047	9 486	86 447
1900	9 201	5 681	9 885	2 626	6 697	7 094	12 407	2 766	12 861	8 140	77 358
1905	10 091	6 461	10 709	2 551	6 913	7 461	12 088	2 831	13 123	7 227	79 455
1910	12 359	7 867	12 397	2 805	8 009	8 543	13 811	3 192	14 261	7 668	90 912
1915	15 715	8 631	14 207	4 001	10 147	11 150	19 839	3 612	16 259	8 777	112 338
<i>Stockholm:</i>											
1875	1 656	1 573	1 517	119	641	357	930	222	1 905	812	9 732
1880	2 026	1 807	1 567	158	759	394	1 163	253	1 863	566	10 556
1885	2 992	1 632	1 812	178	955	496	1 698	291	2 019	784	12 857
1890	4 611	1 450	2 018	305	1 328	738	2 698	330	2 341	737	16 556
1895	2 395	1 665	2 773	966	2 776	3 046	7 619	535	3 130	2 251	27 156
1900	3 160	2 031	2 884	607	2 245	2 307	4 735	572	3 193	1 860	23 594
1905	3 916	2 465	3 151	573	2 379	2 264	3 784	707	3 295	1 619	24 153
1910	5 419	2 866	3 899	746	2 480	2 610	4 107	808	3 726	1 734	28 395
1915	7 009	2 998	4 505	1 045	3 124	3 354	5 326	887	4 581	2 076	34 905

Källa: Bidrag till Sveriges officiella statistik. Litt. U. Kommunernas fattigvård och finanser. 1875–1915.

Understödet varaktighet och storlek 1875-1915

År	Personer med varaktigt understöd						Personer med tillfälligt understöd			Summa understödstagare
	Fullt försörjda			Delvis understödda			Män*	Kvinnor*	Tillhör. barn	
	Män*	Kvinnor*	Tillhör. barn	Män*	Kvinnor*	Tillhör. barn				
<i>Landsbygden:</i>										
1875	11 728	17 684	1 772	..	..	..	..	..	..	152 509
1880	12 441	18 640	3 250	..	..	..	..	..	..	169 532
1885	12 615	18 994	4 077	..	..	..	..	..	..	167 673
1890	16 932	25 093	9 150	20 447	44 392	26 695	7 646	12 235	9 318	171 844
1895	18 425	27 307	9 514	19 650	43 220	25 557	6 933	10 908	8 634	170 148
1900	19 067	28 475	8 423	18 116	39 663	22 432	5 883	9 137	6 609	157 805
1905	19 715	28 983	8 170	17 099	37 447	22 021	5 995	8 657	7 060	155 147
1910	20 111	28 512	7 654	15 148	34 087	19 177	6 078	8 370	6 869	146 006
1915	20 396	27 057	7 793	15 690	33 712	19 841	6 950	9 756	8 721	149 916
<i>Samtliga städer och köpingar:</i>										
1875	4 501	5 217	276	..	..	..	..	..	..	41 284
1880	4 183	4 854	356	..	..	..	..	..	..	50 000
1885	4 436	4 927	517	..	..	..	..	..	..	54 238
1890	6 429	6 561	946	8 030	18 172	11 026	3 495	6 046	8 564	69 269
1895	8 069	8 203	2 542	6 706	18 827	17 374	5 682	8 084	10 960	86 447
1900	9 555	9 281	2 920	5 995	18 200	12 878	5 012	6 142	7 375	77 358
1905	9 809	9 834	1 313	6 680	19 064	13 198	5 360	6 842	7 355	79 455
1910	13 048	12 912	1 453	6 858	19 885	15 067	6 117	7 808	7 764	90 912
1915	14 646	14 879	2 357	8 314	23 099	18 463	8 243	10 540	11 797	112 338
<i>Stockholm:</i>										
1875	2 129	2 943	—	..	..	..	..	..	..	9 732
1880	1 261	2 204	—	..	..	..	..	..	..	10 556
1885	1 411	2 300	3	..	..	..	..	..	..	12 857
1890	879	2 010	—	4 096	4 682	2 455	454	695	1 285	16 556
1895	1 299	1 455	—	3 106	6 385	8 337	2 227	1 848	2 499	27 156
1900	2 044	1 854	—	2 250	5 167	4 341	2 776	2 301	2 861	23 594
1905	2 503	3 218	—	2 300	4 020	3 751	3 148	2 988	2 225	24 153
1910	4 146	4 581	—	2 532	4 839	5 168	2 740	2 970	1 419	28 395
1915	4 862	5 514	—	2 939	6 026	6 073	3 314	3 803	2 374	34 905

Källa: Bidrag till Sveriges officiella statistik. Litt. U. Kommunernas fattigvård och finanser. 1875-1915.

Anmärkning: Med * betecknade innefattar även direkt understödda barn.

3	3	2	3	2
4	3	3	3	3
5	4	5	4	5
6	6	11	6	11
7	4	4	4	4
8	5	5	5	5
9	6	6	6	6
10	21	21	21	21
11	5	14	5	14
12	32	62	32	62
13	3	8	3	8
14	10	11	10	11
15	2	3	2	3
16	—	1	—	1
17	3	1	3	1
18	28	53	28	53
19	92	92	92	92
20	14	2	14	2
21				

Bland ofvanslående understödsägare voro:
 I fattighus, fattiggård eller arbetshus behäftiga 3
 Utackorderade på fattighårdens bekostnad 10
 I sjukvårdssamtal på fattighårdens bekostnad värdade 2
 Annat fattigvårdssamtal tillhöriga 1
 Under året sidda 3
 Till nästa år gvarvarande 28

Beräknadt värde pr år af ett fattighjons fulla försörjning: 92 kr.
 Nulli fattigförörjning till detta belopp har under året ånjutits af 9
 Anmärkning: 1) Rote fördelningen är fastställd af St. St. Beslutningshusande i St. St. lands dom 5 skugust 1873. — 2) De enskilda fattigvårdssamhällema utgöras af St. St. gods och St. St. bruk, och äro deras understödsägare här inräknade.

och ej till föräldrarne, nemligen:
 3 Föräldralösa, äkta barn 2
 4 Moderlösa, öökta barn 3
 5 Andra barn 5
 b) Aldre personer (öfver fyllda 15 år) jemte deras öfverörjda barn, för hvilka senare fattigundersödsdet ej direkt utgått, nemligen:
 6 Öftra personer, utan barn 6
 7 d:o med barn (barnen upplagas i kol. 4) 4
 8 Öftra personer, utan barn 5
 9 d:o med barn (barnen upplagas i kol. 4) 6
 10 Enklingar, enkör och fränskilda, utan barn 6
 11 d:o d:o med barn (barnen upplagas i kol. 4) 5

Exempel att tjena till ledning vid den statistiska redogörelsens utarbetande.
 Statistisk redogörelse för år 1888 angående fattigvården i ..... *Grando*..... fattigvårdsamhälle.

Rad.	Kol. 1.			Kol. 2.			Kol. 3.			Kol. 4.		
	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.
A) Understödsdagare.												
a) Barn (ender fylda 15 år), för hvilka fattigvårdsrådet utgätt direkt och ej till föräldrarna, nemligen:												
1	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Aldre personer (öfver fylda 15 år) utan minder- åriga, öfverfylda barn, nemligen:												
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Aldre personer (öfver fylda 15 år) med minderåriga, öfverfylda barn, för hvilka senare fattigvårdsrådet utgätt ej direkt, utan till föräldrarna, nemligen:												
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa understödsdagare . . . . . 23 . 44 . 25												
11	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Deraf annat fattigvårdsamhälle tillhöriga												
B) Fattigpersonalens omsättning.												
12	3	2	2	3	2	2	3	2	2	3	2	2
13	8	17	7	8	17	7	8	17	7	8	17	7
14	12	29	16	12	29	16	12	29	16	12	29	16
Summa (= rad. 10) . . . . . 23 . 44 . 25												
C) Understödet beskaffenhet.												
16	4	9	4	4	9	4	4	9	4	4	9	4
17	1	6	3	1	6	3	1	6	3	1	6	3
18	5	4	—	5	4	—	5	4	—	5	4	—
19	2	4	—	2	4	—	2	4	—	2	4	—
20	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
21	2	1	—	2	1	—	2	1	—	2	1	—
22	8	19	18	8	19	18	8	19	18	8	19	18
23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa (= rad. 10) . . . . . 23 . 44 . 25												

Rad.	Kol. 1.			Kol. 2.			Kol. 3.			Kol. 4.																						
	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.	Man. køn.	Qvinn. køn.	Tillhö- rande barn.																				
D) Understödet varaktighet och storlek.																																
Personer med varaktigt understöd: fullt försörjda *) . . . . . 7 . 12 . 2																																
" " " " delvis understötta . . . . . 9 . 17 . 18																																
Personer med tillfälligt understöd . . . . . 7 . 15 . 5																																
Summa (= rad. 10) . . . . . 23 . 44 . 25																																
*) Det ber. medelvärdet pr år af en und.-tagares <i>fwita</i> försörjning utgi. 198 kr.																																
E) Fattigvårdsanstalter,																																
som egas eller innehas af fattigvårdsamhället.																																
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Utrymme Antal.</th> <th>för per- soner.</th> <th>Antal.</th> <th>Utrymme Antal.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>20</td> <td>33</td> <td>Barnhem . . . . .</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>—</td> <td>34</td> <td>Fattiggård . . . . .</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>—</td> <td>36</td> <td>Arbetshus . . . . .</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>—</td> <td>—</td> <td>Mindre fattigstugor . . . . . 3 . 9 .</td> </tr> </tbody> </table>													Utrymme Antal.	för per- soner.	Antal.	Utrymme Antal.	1	20	33	Barnhem	—	—	34	Fattiggård	—	—	36	Arbetshus	—	—	—	Mindre fattigstugor . . . . . 3 . 9 .
Utrymme Antal.	för per- soner.	Antal.	Utrymme Antal.																													
1	20	33	Barnhem																													
—	—	34	Fattiggård																													
—	—	36	Arbetshus																													
—	—	—	Mindre fattigstugor . . . . . 3 . 9 .																													
F) Rote- och distriktsfördelning. Enskild fattigvård.																																
Sambället är, jemlikt § 8 i Fattigvårdsförordningen, fördelat i 3. roter.																																
Sambället är, jemlikt § 13 i Fattigvårdsförordningen, fördelat i 1. distrikt.																																
Inom samhället finnes, jemlikt § 34 i Fattigvårdsförordningen, 2. enskilda fattigvårdsamhällen, nemligen <i>Stenbyholms gods och Malmsjö jernbruk, för hvilka särskilda rotogörelser bifogas.</i>																																
G) Anmärkningar.																																
Inom samhället finnes ett på enskild donation grundadt barnhem, för hvilket här ej redogöres. — Rotefördelningen är af <i>St. M. Rosengårdsstugor</i> i året fastställd den 25 oktober 1887.																																
Postadress: <i>Rosengården</i> .																																
Grando den 15 mars 1889.																																
Per <i>Edel</i>																																
Fattigvårdsstyrelsens Ordförande.																																
Vård!																																

Först kan konstateras, att den årliga fattigvårdsstatistiken inte ger upplysning om det antal personer, som vid en och samma tidpunkt var föremål för fattigvård: i tabellerna adderas i princip det antal personer, som under året varit föremål för hjälpåtgärder av något slag.

nas siffror kan detta omdöme byggas på en genomgång av länsstyrelsernas och Statistiska centralbyråns kommentarer till länsberättelserna och rikssammandragen. Statistikens upphovsmän gjorde sig icke några förhoppningar om dess verklighetstrohet. Man visste, att blanketterna ofta missuppfattades ute i kommunerna och att de tolkades olika i olika orter. Bl.a. räknade somliga fattigvårdsstyrelser som understödstagare endast de huvudpersoner, som uppbar understöden, andra också de familjemedlemmar, som indirekt var beroende av dessa understöd. Hjälp in natura, som var en mycket vanlig understödsform, bokfördes ofta icke. Eftersom det primärmaterial, som kom in till länsstyrelserna från kommunerna, stannade i landskansliet och endast summorna vidarebefordrades till de mera rutinerade statistikerna i Centralbyrån, hade denna myndighet små möjligheter att skaffa sig någon uppfattning om primärmaterialens tillförlitlighet, att infordra rättelser eller efter vunna erfarenheter åstadkomma enhetlighet i uppgiftslämnandet. Bidrag t. Sv. off. stat. K. Maj:ts Bef. hafvandes femårsber. Sammandrag 1856-1860 s. 83 ff, Sammandrag 1861-1865 s. 148 ff, Sammandrag 1866-1870 s. 88 ff, Sammandrag 1871-1875 s. 67 ff, 97; ib. 1871-1875 Kalmar län s. 44, Gotlands län s. 30, Hallands län s. 18, Göteborgs o. Bohus län s. 22. - KFoF 1876 s. VI. - Statistiska kommittén gav 1910 i sin granskning av den svenska statistikproduktionen femårsberättelsernas fattigvårdsstatistik det sammanfattande omdömet, att »enligt vad en följande erfarenhet visat, hade en sakkunnig granskning särskilt av de finansiella uppgifterna här varit mera behöfelig än vid kanske någon annan gren av statistiken». Statistiska kommitténs betänkande (4). Sveriges off. stat. o. dess allmänna organisation (1910) s. 48, 283 f. - Folkräkningarnas uppgifter om antalet »fattig-, arbets- och hospitalshjon», senare »understüttagare», är också alltför otillförlitliga för att kunna användas som kontroll av årsstatistiken. Den först använda tredubbla kategoribeteckningen innebar som synes en sammanblandning av fattigvårds-klientel och sjukvårdsklientel: siffrorna under denna kategoribeteckning är redan av detta skäl inte användbara. Vidare blev folkräkningarnas uppgifter om fattig-hjon etc. resp. om understödstagare för små av det skälet, att icke yrkesverksamma personer i princip upptogs under det yrke de tidigare utövat. Bidrag t. Sv. off. stat. Befolkningsstatistik ... 1870: 3 s. XXXIII, 1880: 3 s. XXXI, 1890: 3 s. XLIII, 1900: 3 s. XXXVII. Sv. off. stat. Folkmängden och dess förändringar. Folkräkningen ... 1910: 3 s. 15*, 1920: 4 s. 161, 1920: 5 s. 60 f. - Vidare tillämpades inte någon konsekvent gränsdragning mellan kategorien »inhysseshjon» och fattigvårdsklientelet. Bidrag t. Sv. off. stat. Befolkningsstatistik ... 1880: 3 s. XXIX.

Vidare är det vanskligt att dra slutsatser ur ett siffermaterial, som rör sig med ett så ospecificerat begrepp som »understöds-tagare». Denna kategori innefattar personer med varierande grad av fattigvårdsberoende: från sådana som för återstoden av sitt liv helt var beroende av fattigvårdens omsorg både i fråga om uppehälle och personlig skötsel till dem som någon enstaka gång hjälpts med ett mindre penningbelopp eller en obetydlig naturaförmån vid ett akut hjälpbehov, orsakat av kortvarig sjukdom, arbetslöshet, brandkatastrof eller dylikt.

I detta avseende får man mer specificerade uppgifter i tab. s. 253: en uppdelning av fattigvårdsklientelet i de tre grupperna varaktigt och fullt försörjda / varaktigt och partiellt försörjda / tillfälligt understödda. En kombination av civilstånds- och åldersuppgifterna i den första tabellen med grupperingen efter understödets typ i den andra hade varit av värde, men saknas.

Frågan är nu: är totala antalet understödstagare enligt den första tabellen korrekt angivet? Är sedan uppdelningen av understödstagarna enligt den andra tabellen konsekvent genomförd?

Statistiska centralbyrån gjorde i oktober 1873 upp den plan för en fattigvårdsstatistik, som sedan lades till grund för statistikens uppläggning följande år. Man hade en resignerad syn på möjligheterna att komma verkligheten nära. Man påpekade de svårigheter att nå exakta uppgifter, som skulle uppstå genom att den kommunala fattigvårdsskyldigheten ibland var uppdelad på kommunens s.k. fattigrotar eller överlämnad till varje hemman eller ibland så, att vissa större egendomsägare/arbetsgivare svarade för sina underlydande i »enskilda fattigvårdssamhäl- len», vilka således inte leddes av eller redovisades inför de kommunala fattigvårdsmyndigheterna. I somliga kommuner bestreds fattigvården som en form av »kristlig välgörenhet», som »föga eller icke påkallat något besvär med förvaltning, räkenskaper, redovisning eller revision», i andra kommuner måste man i avsaknad av personer med tillräcklig skriv- och räkne-

kunskap »nöja sig med en redovisning, i vilken det personliga förtroendet ersatt bristen i sifferuppställning . . .» Över huvud taget ombesörjdes fattigvården i olika landsdelar på så olika sätt, att tillförlitliga och fullständiga uppgifter om understödstagarna och kostnaderna för dem »säkerligen ej kan motses för hela riket uppnått förr än efter flera års träget och tillräckligen understött arbete . . .» Städernas förhållanden antogs dock vara enhetligare och mera lättöverskådliga än landsbygdens.³

Bla. centralbyråns egna kommentarer till årsstatistiken ger många belägg för att dessa farhågor skulle besannas. Det bör understrykas, att kommentarerna genom sin utförlighet och sin kritiska hållning till materialet ger mycket goda hållpunkter för en bedömning av siffrornas sanningsvärde. Man lade också från Centralbyråns sida ner mycket arbete på att infordra rättelser och kompletteringar av primärmaterialet från de kommuner, vars uppgifter tydligt visade sammanblandning av olika kategorier, missuppfattningar av andra slag eller bristande fullständighet. Dessa åtgärder redovisas varje år i inledningen till kommentaren.

Under de första åren påpekar kommentaren gång på gång, att stegringen i antalet understödstagare snarare torde vara att tillskriva en efterhand stigande noggrannhet vid uppgiftslämnandet än en verklig stegring. För 1875, 1876, 1879 och 1880 sägs detta vara fallet bla. med siffrorna över antalet »tillhörande barn».⁴ Av exempel ur Göteborgs stads egen fattigvårdsstatistik att döma kan förändringar i siffrorna för denna kategori också ha uppstått på följande sätt: i de fall ogifta kvinnor med barn och änkor med barn måste understödjas, hade ibland mödrarna jämte barnen, ibland endast barnen upptagits som understödstagare.⁵ En tillämpning av den förra principen med-

³ Förslag till statistik öfver fattigvården. Statistisk tidskrift årg. 1874 s. 93, 96.

⁴ KFoF 1874 s. V, 1875 s. VI f, 1876 s. VII, 1879 s. III f, 1880 s. III.

⁵ Berättelse rör. Göteborgs fattigvård 1874 (1875) ger anvisning om detta förhållande.

förde en avsevärt större siffra för totalantalet understödstagare än den senare, eftersom i förra fallet modern plus tillhörande barn samtliga tillfördes kategorin »vuxna och dem tillhörande barn»; i det senare fallet räknades endast barnen under rubriken »barn under 15 år, direkt understödda».⁶ Förskjutningar mellan dessa två sätt att redovisa understödstagare kunde således åstadkomma ändrade relationer mellan de redovisade kategorierna »män», »kvinnor», »tillhörande barn» och »barn under 15 år, direkt understödda», som ej hade motsvarighet i verkligheten. Det har inte kunnat utrönas i det källmaterial, som använts i denna uppsats, i vilken utsträckning denna inkonsekvens i uppgiftslämnandet förekom och om den senare övervanns.

Före 1888 orsakades vissa oegentligheter av följande anvisning på den statistikblankett, där fattigvårdsstyrelserna införde primäruppgifterna till Centralbyrån: »Finnes enskilt fattigvårdssamhälle, bör upplysning meddelas, huruvida detsamma är inbegripet i redogörelsen eller icke.»⁷ Om bruks-, fabriks- eller gruvägare anställde ett stort antal arbetare, eller om godsägare hade statfolk eller upplåt bostäder till backstusittare och inhysseshjon och därvid orsakade kommunen större fattigvårdstunga än som svarade mot vederbörandes bidrag till kommunens skatteinkomster, fick han enligt 1871 års fattigvårdsförordning välja mellan att betala en förhöjd fattigvårdsavgift eller att komma överens med fattigvårdssamhället om att han enskilt övertog fattigvårdsskyldigheten för sitt folk, dvs. bilda ett »enskilt fattigvårdssamhälle».⁸

Det stod således före 1888 fattigvårdsstyrelserna fritt att redovisa detta fattigvårdsklientel eller låta bli; i den tryckta statistiken före 1888 saknas således i en utsträckning som inte kan bestämmas de enskilda fattigvårdssamhällenas understöds-

⁶ Jfr nedan s. 261.

⁷ Blanketten återgiven ovan s. 254.

⁸ Svensk författningssamling nr 33, 1871, §§ 33, 34. Jfr KFof s. III.

tagare.⁹ Detta år – i princip – försvann felet i samband med att en ny blankett för primärmaterialets redovisning från kommunerna fastställdes; av denna framgick tydligare att de enskilda fattigvårdssamhällenas klientel skulle redovisas. I 1888 års statistik, för vilken den nya blanketten första gången tillämpades, stegrades totala antalet understödstagare med 11 659 personer eller med 5.1 %. Denna ökning måste enligt Centralbyråns uppfattning »delvis» ha berott på fullständigare uppgifter om de enskilda fattigvårdssamhällenas understödstagare.¹⁰

Vidare tillät fattigvårdsförordningen kommunerna att indela sig i fattigvårdsrotar med åliggande för varje rote att självständigt besörja sin fattigvård.¹¹ Antalet fattigvårdssamhällen med roteindelning minskades efterhand liksom antalet enskilda fattigvårdssamhällen, men de förra uppgavs ännu 1915 till 143 st. (år 1888 293 st.).¹² Också denna anordning medförde felaktigheter i statistiken, eftersom man i dessa mindre och mera personligt, ej så institutionellt arbetande kommundelar ofta inte torde ha fört noggranna anteckningar om fattigvården: i kommentaren till 1874 års siffror påpekas, att rotarna »vanligen anskaffa husrum och vedbrand åt de fattiga samt förse dem med åtskilliga andra naturapersedlar, vilket allt icke synes i kommunens räkenskaper, och det även ofta händer, att rotarnas understödstagare icke upptagas i den insända statistiska redogörelsen ...» För 1876 uppger emellertid kommentaren, att rotarnas fattigpersonal upptagits utom i några enstaka fall; grunden för detta påstående redovisas icke.¹³

Personer, som var skrivna i ett fattigvårdssamhälle men uppbar understöd i ett annat – vistelsekommunen – skulle redovisas i den senare. I kommentaren till 1875 års siffror reserverar sig

⁹ KFoF 1874 s. IV f, 1875 s. III, 1876 s. III, 1880 s. II, 1885 s. II.

¹⁰ KFoF 1888 s. III.

¹¹ Svensk författningssamling nr 33, 1871, § 8.

¹² KFoF 1915: 1 s. II, 1888 s. II.

¹³ KFoF 1874 s. IV, 1876 s. III. Jfr ib. 1875 s. III samt Stat. tidskrift 1874 s. 93, 96.

Centralbyrån för fullständigheten i siffrorna för denna kategori.¹⁴ Det framgår icke av de följande årens kommentarer i vad mån man kom till rätta med denna felkälla.

Arbetareförsäkringskommittén samlade som nämnts in uppgifter från rikets samtliga fattigvårdsstyrelser om antalet direkt understödda fattighjon, som åtnjöt full försörjning den 30 juni 1885. Blanketten utgjordes av nominativa förteckningar, som insändes till central bearbetning i Statistiska centralbyrån. Resultatet förhåller sig till den officiella årsstatistikens siffror som tabellen sid. 262 visar.

Trots att kommittématerialets siffror avsåg en bestämd tidpunkt under året, medan årsstatistiken i princip adderade samtliga som under årets lopp haft full försörjning och därför borde haft högre siffror, översteg kommitténs totalsiffra för hela riket som synes årsstatistikens med ca 15 000 personer. Även om man, som kommittén ifrågasatte, på sina håll i kommittéuppgifterna felaktigt tagit upp en del minderåriga som direkt understödda fastän de i verkligheten försörjts indirekt genom sina föräldrars understöd, kan icke detta förklara hela skillnaden; tabellen visar, att även om man jämför med samtliga både direkt och indirekt fullt försörjda enligt årsstatistiken i KFoF, det ändå uppstår en skillnad på ca 10 000 personer. Och det torde vara rimligt att som kommittén själv gjorde uppfatta dess siffror som de korrektare, eftersom de grundade sig på nominativa förteckningar, som sändes för bearbetning direkt till Centralbyrån.¹⁵ Under alla omständigheter bidrar skillnaderna mellan siffrorna, som i båda fallen baserade sig på uppgifter från de kommunala fattigvårdsmyndigheterna, till intrycket av ofullständighet och inkonsekvens i uppgiftslämnandet.

I den omredigerade blankett för fattigvårdsstyrelsernas årliga uppgiftslämnning till Statistiska centralbyrån, som infördes

¹⁴ KFoF 1875 s. VIII. Jfr nedan s. 263.

¹⁵ För dessa synpunkter på siffrornas förhållande till verkligheten, se Arbetarförsäkringskommitténs betänkande III: 5 (1888) s. 1 ff.

Antalet fullt försörjda understödstagare i Sverige år 1885

Hela riket		Landsbygden		Städerna	
Direkt understödda 30/6 1885 enl. Arb.-försäkr.-kommittén	Samtliga personer som enl. Kommunernas fattigvård och finanser under 1885 varit	Direkt understödda 30/6 1885 enl. Arb.-försäkr.-kommittén	Samtliga personer som enl. Kommunernas fattigvård och finanser under 1885 varit	Direkt understödda 30/6 1885 enl. Arb.-försäkr.-kommittén	Samtliga personer som enl. Kommunernas fattigvård och finanser under 1885 varit
	Direkt understödda		Direkt och indirekt understödda		Direkt understödda
55 216	40 972	44 155	31 689	11 061	9 283
					9 782

Källa: Arbetareförsäkringskommitténs betänkande III:5. Statistiska undersökningar. Fullt försörjda fattighjon ... (1888) s. 3.

Anmärkning: Arbetareförsäkringskommitténs material är indelat efter landsbygd å ena sidan, städer å den andra, medan den tryckta årsstatistiken sammanför städer och köpingar till ena gruppen, landsbygden minus köpingarna till den andra; i ovanstående uppställning har köpingarnas siffror enligt årsstatistiken överförts till landsbygden för att åstadkomma en korrekt jämförelse med kommitténs siffror.

från 1888, skulle varje understödstagare redovisas i fyra grupper av karakteristika: se ovan sid. 255. I vardera av dessa grupper måste summan av understödstagarna bli densamma. Statistiken ansågs på det sättet bli självkontrollerande, vilket skulle leda till en mera noggrann redovisning.¹⁶ Några exempel skall visa, att denna omredigering av blanketten inte löste problemet att få statistiken verklighetstrogen.

Man lägger märke till att denna ändrade blankett icke tvingade till en mera konsekvent uppdelning av barnen i direkt och indirekt understödda.

I vissa fall skedde fördelning av understöd genom andra organ än fattigvårdsstyrelsen – t.ex. mat och beklädnad till skolbarn – och varken understödstagare eller understöd kom då till synes i fattigvårdsstatistiken.¹⁷

En kategori, som fortfarande inte tycks ha uppgivits fullständigt i årsstatistiken är de fattiga, som på kommunens bekostnad vårdades utanför understödkommunen.¹⁸ Det visade sig t.ex. vid en en enquête, som Fattigvårdslagstiftningskommittén gjorde om förhållandena år 1907, att sammanlagt 262 understödstagare, samtliga varaktigt och direkt understödda, skrivna i Göteborg men vårdade utom staden, inte var upptagna i uppgifterna till den officiella årsstatistiken.¹⁹ Det påpekas varje år i noterna till vederbörande tabeller, att samtliga fattiga tillhörande Stockholm och Göteborg, som vårdades på sjukvårdsinrättningar vare sig inom eller utom resp. städer genom-

---

¹⁶ Kungl. Statistiska tabellkommissionens protokoll den 24 november 1888. Kungl. Stat. Centralbyråns arkiv. KFof 1888 s. I.

¹⁷ Betänkande rörande åstadkommandet af likformighet emellan fattigvårdssamhällellenas fattigvårdsräkenskaper och fattigvårdsstatistik s. 10 f (stencil bilagd Göteborgs fattigvårdsstyrelses protokoll 10 jan. 1912, i Socialnämndens i Göteborg arkiv); referat av J. C. ELLBURG i Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift årg. 1913 s. 271.

¹⁸ Jfr ovan s. 260.

¹⁹ Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen III (1915) s. 12 not.

gående saknades i dessas uppgifter till Statistiska centralbyrån under hela perioden 1874–1917.

Svårigheter vid uppgiftslämnandet tycks ha uppstått genom att vissa kommuner hade ett system för redovisning av antalet fattiga, som inte var anpassat för Centralbyråns blanketter. Mellan 1893 och 1894 ökades i den officiella statistiken antalet understödstagare i Stockholm från 19 108 till 28 177 – en ökning med 47.5 %. Den berodde »huvudsakligen» på bokförings-sättets ändring till överensstämmelse med vad som gällde för uppgiftslämnandet till den officiella statistiken.²⁰ Närmare upplysning om felens art lämnas inte.

Redan inför starten av statistiken år 1874 fruktade man i Statistiska centralbyrån, att dubbelräkning av understödstagare skulle kunna inträffa, om t.ex. en person under loppet av samma år flyttades från en kategori av understödstagare till en annan och bokfördes i båda.²¹ Risk fanns med andra ord, att man icke höll isär begreppen »under året understödd person» och »understödstillfälle». Storleksordningen av denna felkälla exemplifieras av att år 1901 i Stockholms olika fattigvårdslängder upptogs 25 440 understödstagare; efter dubbelräkningskontroll blev den siffra, som tillfördes den officiella statistiken 23 828 personer.²² I hur stor utsträckning denna felkälla gjorde sig gällande i andra fall än de här uppgivna, undandrar sig bedömande.

---

²⁰ KFof 1893 s. 31, 1894 s. III, 31, 38 not 2. K. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelser 1891–95, Stockholms stad, s. 79. – Ett liknande exempel: antalet understödstagare i Juckasjärvi socken enligt den officiella statistiken steg från 290 år 1907 till 611 år 1908: kommentaren hänvisar endast till »fullständigare uppgifter». KFof 1907 s. 21, 1908 s. III, 21, 25.

²¹ Statistisk tidskrift årg. 1874, s. 94.

²² C. P. Ekman, A. Ramm, Om Stockholms fattigvård och därtill hörande inrättningar (1903) s. 29. Berättelser rörande Stockholms kommunalförvaltning 1895 s. 146. Dubbelräkningskontrollen utfördes genom att man upprättade ett centralregister över alla personer, som under ett år berördes av fattigvårdsåtgärder i staden. – Liknande i Göteborg, se Berättelse rörande Göteborgs fattigvård år 1912 (1913) s. 11.

Inkonsekvenserna och ändringarna i uppgiftslämmandet inte bara påverkade totalantalet understödstagare utan måste också i viss utsträckning ha förändrat förhållandet mellan olika kategorier understödstagare, t.ex. fullt och delvis understödda, varaktigt och tillfälligt understödda. När – enligt vad Centralbyrån ansåg huvudsakligen på grund av statistikformulärets förbättring – antalet fullt försörjda i hela landet ökades med 16 232 personer mellan 1887 och 1888, så innebar detta en höjning av de fullt försörjdas andel av fattigpersonalen från 20.2 till 25.9 % i hela riket, från 21.7 till 27.9 på landsbygden och från 16.2 till 21.1 % i städerna.²³

Över huvud taget gäller beträffande indelningen i »fullt» och »delvis» försörjda, att dessa två begrepp icke var möjliga att skarpt bestämma; Statistiska centralbyrån påpekade redan före årsstatistikens start 1874, att gränsen mellan dessa två kategorier inte skulle bli lätt att dra konsekvent.²⁴ Centralbyrån gav inte heller ut några anvisningar, som gjorde begreppsbestämningen lättare.

Även vid redovisningen av antalet tillfälligt understödda – och därmed naturligtvis också av totalsumman understödstagare – torde stora ojämnheter i statistiken ha uppstått. Bl.a. skedde detta genom att hjälp åt skolbarn ej administrerades av fattigvårdsstyrelsen och inte alltid kom till synes i dess statistik. Centralbyrån anförde i sin kommentar till 1916 års siffror, att statistikens skillnader mellan olika fattigvårdssamhällen i fråga om det relativa antalet understödstagare i inte ringa mån be-

---

²³ KFoF 1888 s. IX; jfr liknande iakttagelser ib. 1889 s. VIII. – Mellan 1878 och 1879 sjönk antalet fullt försörjda män i Stockholm från 1 984 till 1 300, antalet fullt försörjda kvinnor från 2 773 till 2 092. »Det låga procenttalet för år 1879 kan dock, åtminstone delvis, finna sin förklaring däri, att vid upprättandet av samma års statistiska fattigvårdsredogörelse för Stockholms stad i viss mån andra grundsatser blivit följda, än som förut varit de bestämmande, varigenom antalet fullt försörjda blivit lägre upptaget än i föregående redogörelser.» KFoF 1879 s. V, 51; 1878 s. 51. – Jfr även KFoF 1900 s. IX.

²⁴ Statistisk tidskrift årg. 1874 s. 94.

rodde på, att fattigvårdsstyrelserna tillämpade olika praxis, när det var fråga om att ta med i sin statistik barn som fått något slags stöd i samband med skolgången.²⁵

Vidare företogs ofta gallringar, så att understödstagare som fått små belopp inte uppgavs i statistiken. En utredning om den kommunala fattigvårdsstatistiken 1913 anmärkte på bl.a. denna felkälla: »Vissa understöd anses vara små och obetydliga. Det må vara sant, men utgår man från den synpunkten att de personer, som erhållit endast små och obetydliga understöd, skola uteslutas vid statistikens uppgörande är man inne på rena godtycklighetens väg. Var går gränsen emellan det obetydliga och det mera betydande understödet? Den ena fattigvårdsstyrelsen sätter gränsen vid ett understöd av 5 kronors värde, en annan vid 7 kronors värde och den tredje vid 10 kronors värde osv. Ej nog härmed, utan dessa gränser kunna även bli inom samma fattigvårdssamhälle olika bestämda under olika år, beroende på olika upprättare av statistiken eller olika föredragande hos fattigvårdsstyrelsen.»²⁶

Att redovisningen av de tillfälligt understödda var mycket inkonsekvent framgår också av de olika fattigvårdsstatistiska publikationerna. Ett exempel. Mellan 1885 och 1886 skulle enligt den officiella statistiken antalet understödstagare i Malmö ha ökats med 138 %, från 3 035 till 7 221 personer. Vid förfrågan från Statistiska centralbyrån upplyste fattigvårdsstyrelsens ordförande, att ökningen uppkommit därigenom, »att före 1886 upptagits endast sådana understödstagare som åtnjutit ständiga understöd, varemot i redogörelsen för år 1886 upptagits även omkring 1 000 familjer, vilka under året åtnjutit tillfälliga understöd i penningar, bröd eller stenkol, stundom till så ringa belopp som några kubikfot stenkol».²⁷

²⁵ KFoF 1916: 1 s. IV. Jfr ovan s. 263.

²⁶ Jfr ovan s. 263 not 17 och källhänvisning där.

²⁷ KFoF 1886 s. III, 33 f; 1885 års siffra ib. 1885 s. 33. Åtskilliga andra exempel på ofullständighet kan anföras: Blankett bilagd Kungl. Statistiska Ta-

1915 offentliggjorde Fattigvårdslagstiftningskommittén statistiska uppgifter gällande år 1907 rörande bl.a. understödstagarnas antal på landsbygden, i städer och köpingar och för hela riket; de upptog samma kategorier som i tabellen sid. 253 ovan.

De kommunala fattigvårdsmyndigheterna lämnade nästan hundraprocentigt svar på de utsända frågeformulären, men granskningen av det inkomna materialet visade, att frågorna i stor utsträckning blivit missuppfattade eller i något avseende felaktigt besvarade. En mängd anmärkningsskrivelser med begäran om komplettering eller rättelse måste utsändas, och i vissa fall måste ändå till sist beräknade, approximativa siffror sättas in i brist på vederhäftiga upplysningar. Kommittén understryker i sin kommentar, att bl.a. uppgifterna om understödstagarnas gruppering efter understödets varaktighet och form i hög grad måste vara osäkra eftersom de vilade på »subjektiva omdömen och uppskattningar av vederbörande uppgiftslämnare». Granskningen av materialet hade dessutom »tydligt ådagalagt, att det inom en del mindre kommuner saknats tillräckligt intresse eller förmåga för att rätt uppfatta eller fullt nöjaktigt besvara åtskilliga av de framställda frågorna».²⁸ Trots denna pessimistiska uppskattning av de egna resultaten höll kommittén för »sannolikt – i vissa fall till och med mer än sannolikt – att kommitténs undersökning på en del punkter lämnat resultat, som komma de verkliga förhållandena närmare än den officiella fattigvårdsstatistikens siffror». Man ville framhålla, att »föreliggande undersökning ådagalagt, att i de av de kommunala myndigheterna avgivna primäruppgifterna till densamma

---

bellkommissionens Protokoll den 24 november 1888. Kungl. Statistiska Centralbyråns arkiv. – KFof 1892 s. 35, 1893 s. IV, 35, 39. Berättelse rörande Göteborgs fattigvård 1906 (1907) s. 8 samt tabell 11. KFof 1906 s. 35, 39. KFof 1875 s. VIII; 1900 s. VII; 1913: I s. VI.

²⁸ Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Del III. Statistiska undersökningar (1915) s. 7 ff, 11 f.

förekomma luckor och missförstånd, som naturligen inverka på resultaten».

Man kan tillägga, att kommitténs kontrollskrivelser med begäran om kompletterade eller rättade uppgifter endast kan ha utsänts när bristerna omedelbart framgick av de insända blanketterna på så sätt att de var ofullständigt ifyllda, slutsummor inte stämde, etc. Uppgifterna kan givetvis ha varit felaktiga, tillkomna genom gissningar etc. utan att detta kom till synes på blanketterna och på så sätt påkallade bearbetarnas ingripande.

Av det anförda framgår, att kommitténs siffror – som i stora drag överensstämde med den officiella statistikens i fråga om understödstagarnas antal och fördelning på varaktigt och fullt understödda, på varaktigt och delvis understödda samt tillfälligt understödda – inte kan användas som mått på den senares tillförlitlighet.²⁹

3. Understödsformerna

Kommunernas fattigvård och finanser lämnade detaljerade sifferuppgifter även om fattigvårdsklienteletts fördelning på olika understödsformer. De anger hur många som vårdats i fattigvårdsanstalter, barnhem eller sjukvårdsinrättningar, fick understöd i mindre fattigstugor eller i hemmet, var utackorderade eller försörjda genom sockengång eller tillhörde restkategorin: »på annat sätt understödda».¹

²⁹ Den officiella statistikens siffror: KFoF 1907 s. 27, 39, 41; 29, 39, 43. Kommitténs siffror: Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen. III. Statistiska undersökningar (1915) s. 337, 339, 341; 366. – Alderdomsförsäkringskommittén publicerade 1912 utförliga statistiska uppgifter om hur befolkningen i Sverige över 60 års ålder försörjde sig år 1908; bland annat lämnades upplysningar om hur många som åtnjöt fattigvård. Här skall endast konstateras, att uppgifternas begränsning till åldern över 60 år omöjliggör en jämförelse med den officiella årsstatistiken, där någon åldersindelning av de vuxna understödstagarna inte förekommer. Alderdomsförsäkringskommittén IV. Statistiska utredningar utförda under ledning af HUGO BURSTRÖM (1912).

¹ I fråga om understödstagarnas fördelning på olika understödsformer skiljer

De brister i årsstatistiken, som ovan behandlats under rubriken Understödstagarnas antal, påverkar även dess uppgifter om understödstagarnas fördelning på olika understödsformer. Antalsuppgifterna blev som visats felaktiga bl.a. på grund av att vissa fattigvårdssamhällen saknade ordnad bokföring, att vissa av dem hade sin fattigvård uppdelad på rotar, enskilda fattigvårdssamhällen och enskilda hemman, genom den inkonsekventa bokföringen av understödda barn, genom dubbelräkningar och utgallringar, genom att understödda skolbarn föll utanför statistiken. De fel som åstadkoms på dessa sätt påverkar självfallet också den bild statistiken ger av proportionerna mellan olika understödstagare, när de fördelades på olika understödsformer. Närmast diskuteras här den kritik av uppgifterna om vårdformerna, som kan utläsas ur Statistiska centralbyråns och Statistiska tabellkommissionens egna kommentarer till materialet.

Uppgifterna för åren 1874-1887 måste betecknas som allmänt otillförlitliga. I kommentaren till 1874 års siffror påpekar Centralbyrån, att blanketterna i stor utsträckning missförståts, och att uppgiftslämnarna »ofta nog, då det ej kunnat ske med mindre, ändrat formulärets rubriker, tillskrivit nya sådana eller ock godtyckligt behandlat siffrorna än på ett sätt än på ett annat». Endast i de fall felet var ögonskenliga hade Centralbyrån haft möjlighet att genom skriftväxling försöka åstadkomma rättelse.²

Som tidigare nämnts, ändrades blanketten från och med uppgifterna för år 1888.³ Statistiska tabellkommissionen motiveerade ändringen på följande sätt. Dessförinnan hade blanketten

---

femårsberättelsernas statistik mellan de fullt försörjda fattighjon, som fått vård »i fattighuset» och dem som fått vård »på annat sätt». Av skäl som tidigare redovisats kan inga slutsatser byggas på denna statistik. Ovan s. 251. – De vart tionde år gjorda folkräkningarna innehåller inte uppgifter, som ger besked om vårdförhållandena.

² KFof 1874 s. V f.

³ Se ovan s. 254-55, 261-62.

(ovan s. 254) under överrubriken *Bland ofvanstående understödstagare voro*: haft följande underrubriker för understödstagarnas fördelning på olika vårdformer:

- rad 13 I fattighus, fattiggård eller arbetshus befintliga
- rad 14 Utackorderade på fattigvårdens bekostnad
- rad 15 I sjukvårdsanstalt på fattigvårdens bekostnad vårdade
- rad 16 Annat fattigvårdssamhälle tillhöriga
- rad 17 Under året aflidna
- rad 18 Till nästa år kvarvarande

Eftersom rubrikerna för dessa upplysningar om olika ämnen följde på varandra i omedelbart sammanhang hade många redogörare fått den felaktiga uppfattningen att siffrorna för raderna 13–18 tillsammans skulle vara lika med kommunens samtliga understödstagare »och i följd därav meddelat oriktiga uppgifter, eller ock har man ansett, att alla understödstagarna först borde fördelas på rad 13–15, varvid för att få summan av uppgifterna å dessa rader att överensstämma med summan å raden 12 (summa understödstagare i kommunen) mången gång ändringar av de tryckta rubrikerna företagits . . .»⁴ Uppgiftslämnarnas missuppfattning hade således bestått i att de inte uppfattat, att underrubrikernas endast upptog några utvalda klassificeringsgrunder, vilka dels inte logiskt uteslöt varandra, dels inte tillsammans klassificerade samtliga understödstagare.

För att undvika dessa fel och få uppgifterna mer precisa samlades från och med 1888 alla uppgifter om understödets beskaffenhet under en särskild huvudrubrik. Delrubriker infördes, som tillsammans täckte alla understödsoalternativ. Summan av antalet understödstagare under dessa rubriker skulle således överensstämma med summan av kommunens understödstagare (ovan s. 255). Man fick nu bl.a. en rubrik, under vilken uppgifter om antalet i barnhem vårdade kunde lämnas, en om hur

⁴ Kungl. Statistiska Tabellkommissionens protokoll den 24 november 1888. Kungl. Stat. Centralbyråns arkiv, Stockholm.

många som försörjdes genom omgång (sockengång) och en om hur många som understöddes i sina hem. Den nya rubriken »I mindre fattigstugor boende» bidrog i hög grad att göra uppgifterna mera korrekta. Därmed menades mindre stugor, backstugor och liknande. De var ursprungligen inte byggda eller inköpta av kommunen för fattigvårdsändamål, utan hade oftast tillfallit kommunen efter avlidna understödstagare, som fått understöd i hemmet i dem. I sådana mindre stugor inhystes sedan andra understödstagare och tillfördes understöd i form av ved, livsmedel osv., men de var icke försedda med anställd fattigvårdspersonal.⁵ Under åren 1874-1887 fördes en del av dessa sistnämnda understödstagare oegentligt till kategorin »I fattighus etc. boende», således som om de bott i reguljära fattigvårdsanstalter. Detta framgår därav, att då rubriken »I mindre fattigstugor boende» användes första gången för år 1888, minskades antalet »fattighus» med 497 stycken.⁶

Vad uppgifterna för 1888 och senare år beträffar, ger kommentaren få synpunkter på deras sanningsvärde. Att Stockholms- och Göteborgssiffrorna genomgående utelämnade de understödstagare, som vårdades på sjukvårdsanstalt på fattigvårdens bekostnad, har redan nämnts.⁷ I kommentaren till 1888 års siffror anges, att en stor del av dem som i uppgifterna och i statistiken upptagits som »på annat sätt understödda» i verkligheten tillhörde kategorien »i hemmet understödda».⁸ Storleken av detta fel och i vad mån det rättades till under de följande åren framgår inte av senare kommentarer. Den stora minskningen mellan 1890 och 1895 av kategorien »på annat sätt understödda» ansågs av Fattigvårdslagstiftningskommittén

⁵ KFoF 1876 s. IV. Fattigvård och folkförsäkring. Skriftserie N:o 10. Fattigvårdsinspektion (1906) s. 7. Sv. fattigvårdsförbundets tidskrift årg. 1908 s. 9, 109 f.

⁶ KFoF 1888 s. II; jfr 1884 s. II; 1878 s. II, 1881 s. II, 1888 s. VIII.

⁷ Ovan s. 263.

⁸ KFoF 1888 s. IX; jfr liknande uppgift i Bidrag t. Sv. off. stat. Kungl. Maj:ts bef.hafvandes femårsberättelser. Sammandrag 1891-1895 s. 151.

»uppenbarligen» bero på »en mera noggrann redovisning av understödstagarna . . .»⁹

Till bilden av vårdformerna hör den officiella årsstatistikens uppgifter om medelvärdet av understödstagarnas försörjning under året: den meddelar siffror särskilt för de olika länens landsbygd, för de större städerna, för hela landsbygden, för samtliga städer och för hela riket, och därvid dels för samtliga understödstagare, dels för dem som åtnjöt full försörjning. Högsta resp. lägsta angivna värde för en understödstagares fulla försörjning var i hela riket, i kronor

1875	456/20	1900	331/50
1880	457/26	1905	508/52
1885	575/25	1910	566/52
1890	376/41	1915	593/70 ¹⁰
1895	312/40		

För åren 1874–1887 lämnades inga anvisningar till de kommunala uppgiftslämnarna om hur medeltalsbeloppet för värdet av ett års fulla fattigförsörjning för en person skulle beräknas. Från och med 1888 gavs anvisningar på den nya uppgiftsblanketten, som avsändes från varje fattigvårdsstyrelse f.v.b. till Statistiska centralbyrån. Enligt blanketten skulle medelvärdet av full försörjning anges så, att årskostnaderna, »så väl kontant som in natura (matvaror, husrum, bränsle m.m.) för samtliga fullt försörjda sammanläggas, varefter summan delas mellan

⁹ Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden. II: III. Statistiska undersökningar (1915) s. 180. – 1907 års fattigvårdslagstiftningskommitté hade med också understödsformerna i sin ovan s. 249 not 4 nämnda statistiska intensivundersökning för år 1907. Denna inskränktes emellertid till de varaktigt – helt eller delvis – försörjda understödstagarna, medan de tillfälligt understödda lämnades utanför; av detta skäl är siffrorna inte jämförbara med årsstatistikens, som upptog samtliga understödstagare i sin uppdelning efter vårdformerna.

¹⁰ KFof 1880 s. VI f, 1890 s. IX f, 1900 s. IX f, 1910: I s. IX f, 1915: I s. VIII f.

personernas antal».¹¹ Att dessa medeltalssiffror har litet värde inses redan av vad som ovan visats om bristen på noggrannhet och enhetlighet i kommunernas redovisning av antalet understödstagare. I ett följande avsnitt skall visas, att också den statistiska redovisningen av kommunernas fattigvårdsutgifter var mycket bristfällig.¹²

Under de första åren – 1874-1877 – karakteriserades siffrorna i kommentaren som »i flere särskilda fall mindre tillfredsställande», varför då inga genomsnittsberäkningar för länen etc. gjordes.¹³ Under åren från och med 1888 påpekade Centralbyrån själv i kommentarerna en av felkällorna: naturavgifterna redovisades mycket ojämnt. Vad beträffar de medeltal för länen, städerna och riket som meddelas i den tryckta statistiken, måste man vidare ta hänsyn till att medeltalen är ovägda: en mycket liten kommun med ett enda extremt utgiftskrävande understödsfall, som medförde inackordering på något slags specialsjukvårdsanstalt l. dyl., kunde påverka medeltalet lika mycket som var och en av stora kommuner med kanske många understödsfall och genomsnittligt låga kommunala medeltalskostnader för dessa.¹⁴

4. *Fattigvårdens kostnader*

I de politiska debatter, som småningom ledde till folkpensionens införande 1913, kom ofta sambandet mellan folkpensionen och fattigvården inom synfältet. Folkpensionen skulle minska

¹¹ Kungl. Statistiska Tabellkommissionens Protokoll den 24 november 1888 »gällande formulär» samt bil. C.

¹² Jfr nedan s. 275 ff.

¹³ T.ex. i KFof 1877 s. IX.

¹⁴ T.ex. KFof 1885 s. IX, 1900 s. X, 1917: 1 s. IX. – Alderdomsförsäkringskommitténs och Fattigvårdslagstiftningskommitténs siffror för medelvärdet per person av full försörjning år 1907 kan inte användas som kontroll av årsstatistikens uppgifter. I det förra fallet gäller statistiken endast befolkningen över 60 år. Fattigvårdslagstiftningskommitténs uppgifter är av anförda skäl heller inte användbara (ovan s. 267 f).

fattigvårdsbehovet. Obemedlade åldringar och andra, som varaktigt saknade försörjningsförmåga, skulle få hjälp till sin försörjning i mindre förödmjukande former än dem fattigvården arbetade i – så tedde sig sambandet ur den enskilde behövandes synpunkt och ur den sociala medkänslans synpunkt. Folkpensionens införande skulle också komma att påverka kommunernas finanser. Den skulle lätta kommunernas fattigvårdsbördor, dvs. mer eller mindre lyfta försörjningen av dem som var försörjningsodugliga, saknade egna resurser eller tillräcklig hjälp från anhöriga, från kommunerna till den statliga pensionsfonden.

Finns det några tillförlitliga uppgifter om storleken av kommunernas fattigvårdskostnader? Kan man sedan ge en föreställning om deras tyngd genom att ställa dem i relation till kommunernas inkomster eller till skatteunderlagets storlek? För en undersökning av sambandet mellan fattigvård och folkpension i den politiska debatten skulle det också vara av intresse att kunna jämföra fattigvårdsbördans tyngd i olika landsdelar eller olika kommuntyper (land-, stad-, industri- eller jordbruksbygd) genom att ställa kostnaderna i relation till exempelvis invånarantal, till antalet personer i de produktiva åldrarna, till skatteunderlaget i vederbörande region. Är tillförlitliga sådana relationstal möjliga att räkna fram? Innan dessa frågor kan besvaras, måste tillgänglig statistik över de kommunala finanserna inventeras och dess källvärde diskuteras.

Statistiska uppgifter om kommunernas fattigvårdsutgifter finns för åren 1874–1917 i serien *Kommunernas fattigvård och finanser*.¹ Fattigvårdslagstiftningskommittén gjorde dessutom en specialutredning om förhållandena år 1907.

¹ K. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser ger uppgifter om fattigvårdsutgifterna åren före 1874, men ger ingen utgångspunkt för en bedömning av rimligheten i 1874 års siffror i KFoF. I sammandragen till berättelserna understrykes mycket starkt deras bristande sanningsvärde, beroende på bl.a. följande omständigheter: det var ett frivilligt åtagande av kommunerna att lämna uppgifter till länsstyrelserna om hithörande förhållanden, och uppgifter lämna-

Serien *Kommunernas fattigvård och finanser* ger i finansavsnittet uppgifter om kommunernas utgifter för fattigvård under rubrikerna *Hus och inventarier*, *Understödstagares vård och underhåll*, *Övriga*, i vissa fall också *Arbetsmaterialier*, *Aflöning*, vidare om utgifter för övriga kommunala ändamål samt om inkomster, utdebitering, fyrktal, upptagna och återbetalda lån, tillgångar och skulder.

Siffror för samma år som upptas i tabellerna ovan s. 252-53 återges i tabellen på följande sida.

Man måste till att börja med göra klart om de siffror som i urval återges i denna tabell var avsedda som en brutto- eller nettoredovisning.

En bruttoredovisning ser fattigvårdsutgifterna ur de fattigvårdsbehövandes synvinkel: hur mycket av olika slags förmåner tillfördes dem? En nettoredovisning betraktar utgifterna från synpunkten hur mycket de belastade kommunernas finanser: hur mycket av bruttoutgifterna *belastade* i själva verket kommunerna?

Utgiftssiffrorna för fattigvården i *Kommunernas fattigvård och finanser* var närmast tänkta som en bruttoredovisning.²

des långt ifrån hundra procentigt; de inkomna uppgifterna visade, att bristande förtrogenhet med bokföring samt missuppfattningar av olika slag i många fall gjorde siffrorna oanvändbara; det starka inslaget av naturprestationer i skatteuppbörd och fattigvårdsunderstöd kom endast ofullständigt med i siffrorna; primärutgifterna stannade i länsstyrelserna och kunde således icke underkastas kritik i Statistiska centralbyrån. Detta medförde en osakkunnig behandling av materialet, och några åtgärder för att skapa enhetlighet och noggrannare begreppsbestämningar i statistiken kunde inte vidtagas. Bidrag t. Sv. off. stat. K. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Sammandrag 1856-60 s. 83 ff, 1861-1865 s. 148 ff, 1866-1870 s. 88 ff, 1871-75 s. 67 ff. - Jfr ovan s. 251 not 2.

² Detta kan utläsas av Statistiska Centralbyråns förslag till statistikblankett (Statistisk tidskrift årg. 1874 s. 150 f, samt av Statistiska kommitténs betänkande IV. Sveriges off. stat. o. dess allm. organisation (1910) s. 341. På de fattigvårdsanstalter som hade jordbruk användes givetvis produkterna från dessa till de intagnas underhåll. Värdet av dessa produkter ingår i princip dels i fastighetens årliga nyttjandevärde uttryckt i procent av dess kapitalvärde (se nedan s. 283 f), dels i värdet av arbetsprestationerna från de intagna, som sysselsattes i detta jordbruk.

Kommunernas fattigvårdsutgifter samt totala utgifter och inkomster 1875–1915 enligt finanser. 1000-tal kronor

År	Landsbygden				Städerna och köpingarna					
	Hus och inventarier	Understöds- tagares vård och underhåll	Övriga	Summa	Hus och inventarier	Understöds- tagares vård och underhåll	Avlöningar	Övriga (inkl. arbets- materialer)	Summa	Summa utgifter för borgerliga och kyrkliga kommuner
1875	271	4 077	179	4 527	153	1 686	183	397	2 420	20
1880	358	4 557	250	5 164	253	2 125	221	263	2 863	25
1885	409	4 915	323	5 647	347	2 392	263	308	3 311	35
1890	578	5 394	386	6 358	359	2 876	317	448	4 001	40
1895	850	6 046	582	7 479	489	3 355	358	488	4 690	43
1900	941	6 958	888	8 788	1 104	3 888	511	615	6 119	70
1905	1 688	8 366	1 248	11 302	1 076	4 827	715	858	7 476	100
1910	1 888	10 367	1 747	14 002	1 230	6 586	1 140	1 308	10 265	134
1915	1 982	13 802	2 358	18 142	1 517	9 875	1 488	1 558	14 438	190

Källor: Bidrag till Sveriges officiella statistik. Kommunernas fattigvård och finanser 1875 s. 237–240, 100–101; 1895 s. 93–94, 101–103, 106–107, 1905 s. 93–94, 105–107, 108–109, 1915:2 s. 49–50, 61

En konsekvent genomförd bruttostatistik skulle ha inneburit, att man bokfört på utgiftssidan allt som kom understödstagarna till godo: kontanta utlägg plus värdet av alla varor eller tjänster in natura som tillfördes dem plus det årliga nyttjandevärdet av fastigheter och andra kapitaltillgångar som fattigvården utnyttjade plus värdet av understödstagarnas egna arbetsprestationer till fattigvårdens förmån.

En bruttoredovisning innebär således, att statistiken i princip ger besked om värdet av allt som togs i anspråk för understöd och vård av fattigklientelet. Den upplyser däremot inte om vad detta understöd och denna vård kostat kommunen. För att få fram detta, nettoutgiften – och det är ju den som intresserar i det här sammanhanget – måste man dra ifrån den del av fattigvårdsutgifterna, som inte belastade kommunen utan bestreds på annat sätt: genom statsbidrag; ersättning från andra kommuner; donationsavkastning och gåvor, som tillfördes fattigvården; ersättning som kunde tas ut från försörjningspliktiga anhöriga eller arbetsgivare till understödda personer; avlidna understödstagares eller omhändertagnas ev. efterlämnade tillhörigheter inkl. backstugor o. likn. tillföll fattigvården som ersättning för vederbörandes erhållna förmåner; värdet av omhändertagnas arbetsprestationer såsom städning, arbete i köket, skomakeri, textilarbete av olika slag för fattigvårdens behov eller till avsalu, underhållsarbete på byggnader, och – där fattigårdar förekom – jordbruksarbete. Vissa understödstagare bereddes arbete utanför fattigvården och ersättningen för detta arbete tillgodofördes fattigvården som ersättning för deras vård.³

Fattigvårdslagstiftningskommitténs detaljundersökning av fattigvårdskostnaderna år 1907 ordnade insamlingen av uppgifterna så, att man kunde skilja på fattigvårdssamhällets brutto- och nettoutgifter.⁴ För 1907 uppger denna statistik samman-

³ Jfr Svensk författningssamling nr 33, 1871, § 36 mom. 3.

⁴ Inkomstitlarna och beloppen i Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen. I: 2 (1915) s. 173 f. Inkomster av bötesmedel har i denna undersökning räknats som en del av kommunens bidrag.

lagda värdet av statsbidragen till 216 000 kr. De betalades som ersättning till kommuner för fattigvård, som lämnats till personer, vilkas hemortsrätt inte kunde utrönas eller som var utländska medborgare, eller i vissa fall till f.d. militärmanskap.⁵ Ersättning fattigvårdssamhällen emellan för sådan vård, som hjälpbehövande erhållit i annan kommun än hemortskommunen, uppgick till 380 000 kr.⁶ Avkastning av donationer i pengar eller fastigheter uppgick till 1/2 à 1 miljon kr.⁷ Bidrag från enskilda uppstod på flera sätt. Man krävde ersättning från försörjningsskyldiga föräldrar och barn till understödstagare, eller från husbönder, vars tjänstefolk fallit fattigvården till last under löpande tjänsteavtalstid. Fattigvården hade vidare rätt att tillgodogöra sig egendom, som tillhörde en person som fått obligatorisk fattigvård, eller som denne kunde lämna efter sig.⁸ De uppgick enligt undersökningen för år 1907 till 481 000 kr. Värdet av »understödsstogares arbete och försålda produkter» upptogs till 848 000 kr. Vissa böter, sammanlagt 44 000 kr, var anslagna till fattigvårdsändamål.⁹ Delbeloppen, liksom naturligtvis totalsumman, 2 à 3 miljoner kronor, ger en ungefärlig bild.¹⁰

Siffrorna ger endast en ungefärlig uppfattning om storleksordningen av de belopp, som i kommunerna väl användes till

⁵ Svensk författningssamling nr 33, 1871, § 29 mom. 3, § 30, mom. 2, § 31.

⁶ Svensk författningssamling nr 33, 1871, § 29.

⁷ Inslaget av donationsavkastning kan inte exakt urskiljas; se Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II, Fattigvårdslagstiftningen I: 2 (1915) s. 173.

⁸ Svensk författningssamling nr 33, 1871, §§ 3, 4, 29 mom. 2, 36 mom. 1-2.

⁹ Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen III. Statistiska undersökningar (1915) s. 257 ff.

¹⁰ Se ovan s. 267. – Vidare ingår i posterna »hyror, arrenden o. dyl.» samt »räntor av värdepapper m.m.» inte endast avkastning av egendom och kapital, som skänkts till kommunerna för fattigvårdsändamål, utan också till en mindre del av kommunen inköpta fastigheter och avsatta fondmedel; till denna mindre del belastade således dessa poster de kommunala finanserna. Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden II. Fattigvårdslagstiftningen I: 2 (1915) s. 173.

*Fattigvårdssamhällets utgifter år 1907.
En jämförelse mellan uppgifterna i Kommunernas fattigvård och finanser och Fattigvårdslagsstiftningskommitténs statistik, 1000-tal kronor*

	Landsbygden			Städer och köpingar						Hela riket		
	Hus och inventarier	Understöds- tagares vård och underhåll	Övriga utgifter	Summa	Hus och inventarier	Vård och underhåll	Arbets- materialer	Avlöning	Övriga utgifter	Summa	Utgifter för fattigvård	
Enligt Kom- munernas fattigvård och finanser	1 620	8 974	1 435	12 029	871	5 466	297	933	843	8 410	20 440	
	Fastigheter och inventarier			Summa	Fastigheter och inventarier			Avlöningar och pensioner	Övriga utgifter (= kolumnerna 10-12, 14.)	Summa	Fattigvårdssam- hällets utgifter (= kolumnerna 1-14)	
	Ansaffning	Underhåll	Summa		Ansaffning	Underhåll	Summa					
Enligt Fat- tigvårdslag- stiftnings- kommittén	1 268	287	1 554	8 982	635	126	761	5 314	315	980	8 486	20 548
	Summa			Summa	Beklädnad, vård och underhåll kontant och in natura av under- stödstagare			Arbetsmaterialer	Övriga utgifter (= kolumnerna 10-12, 14.)	Summa	Fattigvårdssam- hällets utgifter (= kolumnerna 1-14)	
	Övriga utgifter (= kolumnerna 9-14)	Beklädnad, vård och underhåll kontant och in natura av under- stödstagare	Summa									

Källor: Bidrag till Sveriges officiella statistik. Kommunernas fattigvård och finanser år 1907 s. 94, 105, 109. – Fattigvårdslagsstiftningskommitténs betänkande II. Fattigvårdslagsstiftningen I:2 (1915) s. 172 ff, III (1915) s. 426-431.

Anmärkingar: Enligt anvisningarna på de uppgiftsblanketter från fattigvårdsstyrelserna, som låg till grund för Fattigvårdslagsstiftningskommitténs inkomst- och utgiftsstatistik skulle där ej upptagas «in- och utgående balanser, avskrivningar, ökat eller minskat värde av tillhörigheter, upptagna lån eller kapitalavbetalningar, vadan inkomst- och utgiftssummorna ej behöva överensstämma». – Värdet av understödstagares arbete med vård av andra understödstagare etc. (jfr ovan s.277) var ej upptaget som utgiftspost på blanketterna. – De enskilda fattigvårdssamhällena var ej upptagna i Fattigvårdslagsstiftningskommitténs material. – Fattigvårdslagsstiftningskommitténs betänkande II. Fattigvårdslagsstiftningen III (1915) s. 27, 60 f.

fattigvårdsändamål, men icke belastade kommunernas finanser, eftersom de icke uttagits av kommunernas skattedragare eller förmögenhetstillgångar. Klart blir under alla omständigheter, att det var fråga om en betydande del av fattigvårdens bruttoutgifter; med dessa 2 à 3 miljoner kr. kan jämföras de 20 à 21 miljoner kr., som både KFoF och Fattigvårdslagstiftningskommittén redovisar som bruttoutgifter för hela riket år 1907. I de enskilda kommunerna varierade givetvis denna relation mycket kraftigt. Av detta följer, att en jämförelse mellan fattigvårdsbördan i två fattigvårdssamhällen på grundval av den officiella utgiftsstatistiken kan slå fel i en betydande utsträckning; likaså alla slags resonemang, byggda på samma källa, om den totala fattigvårdsbördan i landet och dess förändringar under perioden 1874–1917.

Man kan således icke få fram nettoutgifterna för fattigvården ur den årliga kommunalstatistiken, eftersom denna i princip är en bruttoredovisning. Nästa fråga blir då: är denna bruttoredovisning korrekt? Fattigvårdslagstiftningskommittén gjorde en undersökning om fattigvårdskostnaderna i riket år 1907. En jämförelse mellan kommitténs siffror och årsstatistikens för samma år görs i tabellen sid. 279.

Man konstaterar, att siffrorna, trots att de avser samma utgiftsposter under samma år, inte stämmer överens. Fattigvårdslagstiftningskommitténs uppgifter redovisas endast för de tre huvudgrupperna landsbygden, städerna och köpingarna samt hela riket. Man måste ställa frågan, om de procentuella avvikelserna gentemot årsstatistikens siffror skulle visa sig ännu större, om jämförelsen kunde göras kommun för kommun.

Av skäl som tidigare anförts kan Fattigvårdslagstiftningskommitténs siffror inte ges vitsord gentemot årsstatistikens.¹¹ Om den senares brister även i fråga om de finansiella förhållandena kan många belägg anföras.

---

¹¹ Ovan s. 267.

Statistiska centralbyråns onda föraningar om kommunstyrelsernas förmåga att lämna korrekta uppgifter om fattigvårdsutgifterna har redan refererats.¹²

Den förut nämnda expertkommitté, som 1912 granskade metoderna i kommunernas fattigvårdsräkenskaper, konstaterade bl.a., att ett studium av olika fattigvårdsstyrelser årsberättelser visade, hur skiftande de principer var, som låg till grund för sättet att redovisa verksamheten och dess kostnader. I städer, där fattigvården var uppdelad på fler förvaltningsgrenar, förekom det ofta att redogörarna hade olika synpunkter och principer i bokföring och redogörelser. I brist på allmänt vedertagna och enhetliga redovisningsprinciper var det inte möjligt att med tillförlitlighet jämföra förhållandena i två fattigvårdssamhällen på grundval av deras sifferredogörelser. Inrotad slentrian, inneboende motvilja mot ändringar, ibland antingen fattigvårds- eller bokföringsokunniga bokförare, hade bidragit till att konservera dessa otillfredsställande förhållanden.¹³

Andra kritiska synpunkter på fattigvårdsutgifternas redovisning kan anföras bl.a. ur kommentarerna till den årliga fattigvårds- och kommunalstatistiken.

Till att börja med inverkade den ofullständighet i fattigvårdsredovisningen som uppstod genom att de enskilda fattigvårdssamhällenas och fattigrotarnas utgifter icke bokfördes tillsammans med de kommunala utgifterna i övrigt.¹⁴ En specialutredning om landskommunernas och köpingarnas ekonomiska bärkraft år 1907 konstaterade, att rotarnas fattigvårdskostnader i den officiella statistiken »antingen helt och hållet saknas, vil-

¹² Ovan s. 257.

¹³ Betänkande rörande åstadkommandet af likformighet emellan fattigvårdssamhällenas fattigvårdsräkenskaper och fattigvårdsstatistik s. 1-3. (Stencilerat, bilagt Göteborgs fattigvårdsstyrelses protokoll 10 jan. 1912). Socialnämndens i Göteborg arkiv. - Jfr ovan s. 263, 266. Se också H. G. BLUMENBERG, Kan man modarbeide stigning i udgifterne til fattigvesenet? (1887) s. 16.

¹⁴ Ovan s. 257 och 260 samt där angivna belägg; beträffande rotarna se särskilt KFof 1876 s. XIX, 1879 s. XIII, 1885 s. XV, 1888 s. XVII.

ket är vanligast, eller ock meddelas endast i noterna till tabellerna, utan att vara inräknade i dessas siffror». 1907 fanns fattigrotar i 154 kommuner – tidigare var de enligt siffror i *KFoF* avsevärt fler. Kostnaderna för fattigvården i dessa 154 rotar, vilken således icke ingick i årsstatistikens tabellsiffror, uppgavs av denna specialutredning till 304 500 kr år 1907.¹⁵

En annan betydande felkälla bestod i att naturapersedlar, som utgjorde en avsevärd, men under perioden minskande andel av understöden, redovisades mycket ojämnt.¹⁶ I kommentaren till 1879 och flera andra års siffror påpekades, att »åtskilliga» naturapersedlar »mångenstädes» ej var upptagna och att det i kommuner, där understödstagarna försörjdes genom »omgång» knappast fördes några räkenskaper.¹⁷ Det kan i det sammanhanget påpekas att både roteindelningen och »omgången» som vårdform var vanligare och höll sig kvar längre i Norrland än i övriga delar av landet. Ännu i 1917 års statistik underströk kommentaren, att växlingarna i fattigvårdskostnaderna i olika kommuner i »många fall» endast var skenbar »beroende därpå, att flera av de meddelade uppgifterna avse den kontanta kostnaden utan inräknande av värdet å naturapersedlar».¹⁸

Sättet att bokföra den årliga kostnaden för inventarier, förbrukningsartiklar, råvaror och lokaler kan starkt påverka jämförelsen mellan olika kommuner och mellan olika år i samma kommun. Detta beror på följande omständigheter.

I fråga om inventarier samt förbrukningsartiklar och råvaror fanns åtminstone tre bokföringsmöjligheter. Antingen redovisade man som utgift under året summan av underhållskostnader och företagna inköp; det kunde medföra stora variationer

---

¹⁵ E. SÖDERBERG, Landskommunernas och köpingarnas ekonomiska bärkraft (1911) s. 14, 38.

¹⁶ Statistisk tidskrift 1874 s. 127, 94. *KFoF* 1879 s. XIII, VII.

¹⁷ *KFoF* 1879 s. XIII samt beläggen i föregående sida not 14.

¹⁸ *KFoF* 1917: I s. IX.

i beloppen från år till år. Eller också kunde man redovisa årets utgift som skillnaden mellan å ena sidan värdet av årets inköp, å andra sidan underhållskostnader plus årets avskrivning på inventarierna plus minskning av förbrukningsartiklar och råvaror i förråd. Bl.a. i Stockholm förekom fram till 1910 ett tredje system, där utgiften för året sattes till underhållskostnader plus värdet på de inventarier, förbrukningsartiklar och råvaror, som kasserats eller helt förbrukats under året.¹⁹ Det är uppenbart, att dessa tre system fördelar utgifterna på olika sätt i tiden. En jämförelse mellan två års fattigvårdskostnader i samma kommun blir rättvisande endast om det andra av dessa system tillämpades. En jämförelse mellan två kommuners utgifter förutsätter också att detta bokföringsätt användes, eftersom avskrivningsförfarandet fördelade utgifterna i tiden på ett korrekt sätt.

I dessa fall är det fråga om fördelningen i tiden av de redovisade kostnaderna. Vid beräkningen av fattigvårdens lokalkostnader uppstod både förskjutningar i tiden och fel i själva beloppens storlek. Några synpunkter och siffror, som rör förhållandena i Stockholms fattigvårdsförvaltning omkring sekelskiftet, ger en föreställning om problemets art och storleksordning. Och dock är det sannolikt, att Stockholm liksom övriga större kommuner genom sin mera institutionaliserade fattigvård med heltidsanställd personal hade ett mera genomtänkt redovisningssystem än den stora mängden av mindre kommuner.

En utredning om fattigvårdsredovisningen i Stockholm omkring 1910 visade bl.a. följande.²⁰ Vid förhyrning av fastigheter från andra kommunala förvaltningar för fattigvårdens räkning

¹⁹ Dessa problem diskuteras i Stockholms stads statistik X. Specialundersökningar Nr 6. Utredning ang. beräkning af fattigvårdskostnader i Stockholm (1912) s. 8 ff, 24.

²⁰ Stockholms stads statistik X. Specialundersökningar Nr 6. Utredning ang. beräkning af fattigvårdskostnader i Stockholm (1912) s. 6, 11, 20 f, 27, 31. - Stockholms stadsfullmäktiges handlingar 1910:5. Bihang t. beredningsutskottets utlåtanden o. memorial nr 71, s. 11 ff.

bokfördes ofta ett belopp, som avsevärt understeg en marknads-
mässig hyra. För fattigvårdens egna fastigheter skulle kostna-
den för lokalens utnyttjande bokföras med 5 % av fastighetens
värde. Vissa fastigheter fanns emellertid över huvud taget inte
uppförda i bokföringen intill de första åren av 1900-talet; bland
dem arbetsinrättningens fastighet med en byggnadskostnad av
2.6 milj. kr. För dessa fastigheter fanns således för denna tid
inte något beräknat hyresvärde uppfört som kostnad för loka-
lerns utnyttjande. Som värde på de fastigheter som bokfördes,
användes ibland taxeringsvärdet, ibland brandförsäkringsvär-
det, ibland »värden, vilkas ursprung icke närmare kunde ådaga-
läggas».

Undersökningen har visat, att den årliga kommunala finans-
statistiken inte uppger vare sig nettoutgifter eller tillförlitliga
bruttoutgifter för kommunernas fattigvård. I det föregående
ställdes frågan, om inte utgifterna kunde ställas i relation till
kommunernas invånarantal, till deras totala inkomster eller till
deras skatteunderlag, för att på så sätt ge ett mått på fattig-
vårdsbördan i olika kommuner. Det ena ledet i en sådan jäm-
förelse – utgiftsbeloppen – är som visats inte möjligt att noga
fixera med hjälp av den årliga finansstatistiken. Detsamma gäl-
ler också de tal utgiftsbeloppen skulle relateras till.

Beträffande kommunernas invånarantal bör det nämnas, att
gränserna för fattigvårdssamhällena – enheterna för fattigvård-
dens bokföring – inte alltid sammanföll med gränserna för för-
samlingarna – vederbörande folkbokföringsenheter.²¹

En överblick över kommunernas totala inkomster försvåras
av delvis samma orsaker, som demonstrerats i undersökningen
av antalet understödstagare: liksom uppgifter i stor utsträck-

---

²¹ Bidrag t. Sv. off. stat. K. Maj:ts Bef. hafvandes femårsberättelser. Sam-
mandrag 1866-70, s. 91 f. Stat. tidskrift årg. 1874 s. 93. KFof 1874 s. IX f.
Underdånigt bet. ang. reglering af oregelbundenheter i rikets ... indelningar
(1882) s. III f.

ning saknas om de enskilda fattigvårdssamhällenas och fattigrotarnas utgifter eller naturaprestationer för fattigvårdsändamål, saknas motsvarande belopp eller prestationer i kommunernas inkomstuppgifter.²² Detsamma gällde fattigunderstödet till dem, som försörjdes genom s.k. omgång socknens gårdar emellan, liksom överhuvudtaget naturaprestationer från kommunens invånare till kommunala ändamål.²³ En motsvarighet till fattigrotarna var för folkskoleväsendets del de s.k. skolrotarna; också i dem torde i viss utsträckning inkomsterna inte ha bokförts bland kommunens inkomster.²⁴ Genom roteindelningarnas och naturaprestationernas successiva försvinnande minskade dessa felkällor i betydelse.²⁵

Inkonsekvenser i inkomststatistiken uppkom vidare genom att större kommuner, främst stadskommuner, som hade inkomster från kommunaltekniska företag som vatten- och gasverk, spårvägar o.dyl., redovisade inkomsterna av dessa till årsstatistiken än brutto och än netto.²⁶

Jämförelser olika år eller olika kommuner emellan i fråga om fattigvårdsbördans storlek i förhållande till betalningsförmågan hos en kommuns invånare är omöjliga att göra: dels på grund av bristerna i utgiftsstatistiken, dels därför att det enda tillgängliga måttet på betalningsförmågan är skatteförmågan, mätt i de notoriskt otillförlitliga taxeringssiffrorna.²⁷ När man försöker bedöma en kommuns förmåga att bära fattigvårdsutgifter är dessutom inte endast det totala skatteunderlaget av intresse:

²² Ovan s. 257, 281 f. KFof 1876 s. XIX, 1879 s. XIII, 1888 s. XIII.

²³ Ovan s. 282.

²⁴ E. SÖDERBERG, Landskommunernas och köpingarnas ekonomiska bärkraft (1911) s. 12, 14, 38.

²⁵ KFof 1884 s. VIII, 1891 s. XIV.

²⁶ Statistiska kommitténs betänkande (IV) (1910) s. 342.

²⁷ Finansstatistiska utredningar V. Sveriges nationalförmögenhet omkring år 1908 (1912) s. 299 ff. - E. SÖDERBERG, Landskommunernas och köpingarnas ekonomiska bärkraft (1911) s. 7 f, 26, 73. - Betänkande med förslag ang. statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda landskommuner (1917) s. 42 ff, 50. - Jfr P. HULTQVIST, Försvar och skatter (1955) s. 54 ff.

dess fördelning på större och mindre inkomsttagare är också av stor betydelse. Samma belopp fattigvårdsutgifter i två fattigvårdssamhällen med samma totala skatteförmåga kändes tyngre i det som hade ett stort antal skattebetalare med små inkomster än i det, där det fanns skattebetalare som t.ex. industrier med stora inkomster. Också om problemet ställs så, blir ojämnheter i taxeringsutfallet så störande, att jämförelser mellan olika kommuner med olika inkomstfördelning inte är tillrädliga.

Denna undersökning sluter sig till de många föregående forskningsresultat, som visar nödvändigheten att kritiskt granska källvärdet hos den officiella statistikens massdata, innan de används av den historiska forskningen – särskilt inför de möjligheter som den moderna databehandlingstekniken öppnar. Materialet i *Kommunernas fattigvård och finanser* kan icke användas för undersökningar av de slag som skisserades i inledningen till denna uppsats. Den som önskar exakt siffermaterial om fattigvårdsförhållanden har att söka dem redan i den kommunala bokföringen och där granska dem ur bl.a. de synpunkter som sammanställts ovan.

Det tryckta siffermaterialet i *KFoF* är givetvis av stort intresse i den mån det åberopas i den samtida debatten om vårdförhållanden och kostnader. I övrigt torde det endast tillåta mycket allmänt formulerade iakttagelser. Det ger för riket i dess helhet eller större indelningar av riket underlag för en ungefärlig uppskattning av storleksordningen på olika fattigvårds-kategorier och av fattigvårdskostnaderna, sedan de ovan angivna felen ungefärligt skattats till riktning och storlek. Fattigvårdsklienteletets relativa fördelning på kön och civilståndsgrupper får man en allmän föreställning om, liksom om fattigvårdens fortgående institutionalisering, tidigare och snabbare i städer än på landsbygden. För landsbygden gäller det fattigvårdsrotarnas och de enskilda fattigvårdssamhällenas successiva försvinnande, samt rotegångens och de mindre fattigstugornas för-

svinnande till förmån för fattighus och fattiggårdar med anställd personal. En specialiseringstendens kan urskiljas i de stigande siffrorna för på sjukvårdsanstalter vårdadt. Här skymtar ett av fattigvårdens mörkaste och småningom mest diskuterade problem: kategoriblandningen på fattigvårdsanstalterna.

Per Hultqvist

SUMMARY

Official statistics concerning Swedish public relief during the period this was administered according to the Public Relief Act of 1871 have been published as follows: a) 1871-1873 in *Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser* ("Five-yearly reports of the county governors") b) 1874-1917 annually in *Bidrag till Sveriges officiella statistik* ("Contributions to the Swedish Official Statistics") in the series *Kommunernas fattigvård och finanser (KFoF)* ("Local government poor relief and finance") c) 1870-1920 every tenth year in the published censuses of population. Besides these, certain special examinations for the years 1885 and 1907-1908 are recorded in the reports of *Arbetareförsäkringskommittén (1889)* ("Workers' insurance committee"), the *Alderdomsförsäkringskommittén (1912)* ("Old age pension committee") and *Fattigvårdslagstiftningskommittén (1915)* ("Poor relief law committee").

Here, particularly in the annual statistics, we have rich and very detailed statistical information concerning such things as the number of paupers, their ages, sex, how many were entirely supported by poor relief, how many partially, and the various types of assistance received; further this material provides information concerning the costs of public relief and in what proportion it stood to the other expenses of the communes and to their revenue.

At first sight this material would seem a promising basis for social-historical examinations and conclusions; comparisons between various communes and types of commune at the same time or at different times as to the amount, forms and costs of public relief given, and conclusions concerning the social structure of the various regional units and the trends in its development.

However, a critical examination of the accuracy of these statistics gives discouraging results. The statistics of the *Femårsberättelserna* are very unreliable: the forms were often misunderstood and the

interpretation of them varied according to the communes, often no account was kept of payment in kind and particularly in accounts of costs it is all too apparent that many of those who furnished the information were little acquainted with the principles of book-keeping; the first-hand information stayed with the State Provincial Boards (*länsstyrelserna*) and could not be critically examined by the better-trained statisticians of the Central Office for Statistics (*Statistiska centralbyrån*).

The same can be said of the figures of *Fattigvårdslagstiftningskommittén*. According to the opinion of the committee itself the questions had to a great extent been misunderstood or incorrectly answered. The examination carried out by *Arbetareförsäkringskommittén* seems to have provided more reliable results, but only deals with a section of the poor in question and, as already mentioned, only with the conditions during the course of one year. The material of *Alderdomsförsäkringskommittén* deals only with people over sixty years of age and only during the years 1907–1908. It has not been discussed in detail in this study.

A critical examination shows that the primary information upon which the annual statistics of *KFoF* are based is so incomplete and inconsistently put together that its value as source material for a social-historical study is very limited.

As far as its record of the number of people receiving assistance is concerned, it does not give the number of people receiving assistance at one particular date during a year but the total number of those who received assistance at some time during that year. The communes' records of their poor were often defective and inconsistently kept and their methods of keeping them differed; this was particularly noticeable in the records of children and their parents receiving public relief. Assistance in the form of meals and clothing for schoolchildren provided by the school boards was often not included in the public relief statistics. One person receiving assistance on different occasions was sometimes counted over again so that he appeared in the records as several people. Whether those receiving only small subsidies were included or not was arbitrary. The difficulty in establishing distinct criteria for the difference between "full assistance" and "partial assistance" is reflected in the material.

The mistakes here mentioned concerning the number of persons receiving public assistance naturally influenced their statistical

distribution under the different types of public assistance given. Certain mistakes were also made because the questionnaires before 1888 were misleading. Confusion arose between the terms "supported by other means" and "supported at home". The information concerning costs per year of a person receiving assistance was wrong or misleading partly because payment in kind was not accounted for in full and partly because the average numbers for the provinces, the country districts, the towns and the whole state were unweighed with medical means of numbers from many communes of very varying sizes.

With reference to the annual statistical records of the communes for the costs of public relief the following should be noted. It would have been valuable to have had both gross statistics of the costs of poor relief to the communes, i.e. an account of all payments in money and in kind to those receiving relief, and net statistics which showed how much of this came directly from the budget of the communes. The gross statistics would cover all cash payments, food and material and aid given to those in need, as well as the rent of buildings and of other capital investments used for public relief and also the value of the work done for the commune by persons receiving assistance. To obtain the net figures one would then have had to subtract from the gross figures contributions from the state, from other communes and private persons, from interest on donations, gifts made to the Public Relief funds, the value of goods, chattels and properties which the communes received in exchange for assistance given to the owners thereof and the value of the work done by those receiving assistance. What remained would have constituted the real expenses of the communes for their poor relief. That there was a great difference between gross and net figures is apparent in the figures of *Fattigvårdslagstiftningskommittén* for the year 1907.

It would have been very interesting if, for example, one could have related these net figures to the entire income and expenditure of the communes, the number of inhabitants and their taxability. In this way one could have got some idea of the extent of the public relief expenditure which would have allowed of comparisons between various communes and types of commune at the same date or over a length of time.

It is, however, apparent that such comparisons cannot be worked out on the basis of the information from the annual statistics con-

cerning the finances of the communes. This is partly because they were not intended to give a net account: one cannot distinguish from them how much the communes had to pay from their actual revenue. Neither is it possible to obtain reliable information in all cases concerning the number of inhabitants in each commune and it is in any case impossible to acquire reliable figures for the total income and expenditure of the communes and their taxation basis: the financial statistics of the communes had their fundamental shortcomings, partly dealt with in this study, and taxation material was notoriously misleading.

The annual statistics were mostly intended to be gross records but this was not clearly and consistently expressed in the questionnaires. The system of book-keeping varied from one commune to the next and was often in the hands of unpractised accountants who had no generally accepted and unifying principles of accounting to guide them. This particularly affected the records of expenses for stock, consumers' goods, raw materials and buildings; according to the varying methods of book-keeping, the terms or periods under which the costs were divided up varied also. Payments was often not accounted for at its true value. Costs for public relief, as for instance in certain cases interest on loans taken for public assistance purposes, were sometimes put down under other sections of the commune's expenses than that of public assistance.

As to these sources of error, their extent is just as impossible to determine as was the case concerning the number of people receiving public relief and their distribution under various types of assistance. The general conclusion arrived at concerning the information in the series *Kommunernas fattigvård och finanser*, which has been examined in this study, is that it should not be used as a basis for detailed comparisons between the same small areas at different times or several small areas at the same time.

The student who wishes to illustrate the state of Swedish poor relief under the act of 1871 with exact statistical material from small units, must of necessity test the material at its source, the local records kept by the communes, critically examining these from such points of view as those given in the above study.